

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАТОРСТВО У ПОЕЗІЇ МУХАММАДА АЛЬ-ІДА АЛЬ ХАЛІФІ

У статті подано огляд творчості алжирського поета ХХ ст. Мухаммада аль-Іда Аль Халіфі (1904–1979). На прикладі авторських перекладів було розглянуто характерні особливості віршового доробку Мухаммада аль-Іда, зокрема зв'язок між елементами традиції та новаторства у творчості поета.

Ключові слова: Асоціація улемів, касида, література Алжиру ХХ ст., Мухаммад аль-Ід Аль Халіфа, традиційні арабські жанрові форми.

Дослідження доповнює цикл статей автора, присвячених літературі Алжиру другої половини ХХ ст. У попередніх статтях циклу було оглядово окреслено внесок Муфді Закарії та Мухаммада аль-Іда Аль Халіфі, відомих алжирських поетів і громадських діячів, у формування нової літератури постколоніального типу на теренах арабських країн Магрибу (півночі Африки) [Рибалкін 2013, 73–78].

Метою даної статті є виявлення характерних особливостей поетики Мухаммада аль-Іда Аль Халіфі, а також встановлення кореляції між елементами традиції та новаторства у творчості поета.

Мухаммад аль-Ід Аль Халіфа, «емір алжирських поетів» (за визначенням сучасника Абдель Хаміда ібн Баддіса, суспільного та релігійного діяча, засновника Асоціації алжирських улемів-реформаторів і головного редактора часопису «Аш-Шігаб» («Метеор»)), народився 28 серпня 1904 року у містечку Айн аль-Байда на сході Алжиру. Батьки поета були побожними мусульманами, тому, отримавши класичну богословську освіту у місцевій школі, хлопець вже у тринадцять років досягнув значних успіхів у вивченні Корану [La dйrkche de Kabylie 2007]. Релігійна освіта і беззаперечне сповідування канонів ісламу у родині згодом сформують у юнака доволі виразну громадянську та політичну позицію, що в свою чергу закладе підвалини для характерних особливостей творчості Мухаммада аль-Іда, таких як тягіння до ісламських мотивів і використання у поезії традиційних арабських жанрових форм.

Поет класифікує свій доробок таким чином: أدبیات وفلسفیات (поезія, присвячена питанням літератури та філософії), اسلامیات وقومیات (вірші на національну та ісламську тематику), أخلاقیات وحکمیات (дидактичні вірші), اجتماعیات وسیاسیات (поеми, присвячені соціальним та політичним питанням), اللزومیات («лзузіяти») – стилізація під вірші відомого Аббасидського поета

X–XI ст. Абу ль-Аля аль-Ма'аррі), الإخوانيات («поезія братерства»), ثوريات (вірші на революційну тематику), المراثي (елегії), ذكريات (спогади), متفرقات (коротенькі поезії «на злобу дня»), الألغاز (римованки-ребуси), الأناشيد (гімни) [Аль-Ід 2010]. Уже у підході до систематизації власної творчості прослідковується обізнаність поета з класикою арабської літератури: так, формуючи свій диван (антологію поетичних творів), Мухаммад аль-Ід апелює до жанрів, властивих суто арабській літературі, таких як «лузуміят» та «хикміят». Ці жанри набули широкої популярності ще за часів Омеядської (VII–VIII ст.) та Аббасидської доби (VIII–XIII ст.).

Левову частку доробку поета присвячено так званим مناسبات – значущим подіям соціального, культурного та політичного характеру, які хвилювали тогочасне алжирське суспільство. Початок Другої світової війни, показ першого фільму в Алжирі [там само, 33], навіть рясний снігопад над столицею [там само, 26] – все це хвилювало поета і знаходило відбиток у римованих рядках. На відміну від М. Закарії, вірші Мухаммада аль-Іда різноманітніші, у дивані автора знайшлося місце не тільки касидам на суспільно-політичну тематику, але й гумористичним, повчальним, «граматичним» поезіям, панегірикам. Залежно від змін у тематиці можна прослідкувати еволюцію у використанні поетом художніх засобів: якщо спочатку Мухаммад аль-Ід тяжів до традиційних жанрів середньовічної арабської поезії, що не дозволяло у повній мірі звертатися до сучасних образів і тем, то у подальшому поет почав писати у вільній манері, не боячись вдаватися до публіцистичності, зниження «високого стилю». Чисельні афоризми, короткі вірші пізнього періоду (50–60 рр.), складені з тієї чи іншої нагоди, розходяться на цитати і публікуються у періодичних виданнях, зокрема у журналах «Аш-Шігаб» та «Аль-Басаїр», що виходили під егідою Асоціації улемів Алжиру [Прожогина 1987, 7].

Особливість Мухаммада аль-Іда як поета і суспільного діяча водночас – у вмінні виголосити промову або декілька бейтів з будь-якого приводу. Аналізуючи доробок автора за хронологією, можна простежити, що хвилювало тогочасне алжирське суспільство: будь-яка резонансна подія обов'язково знаходила своє вираження у творчості Мухаммада аль-Іда Аль Халіфі. Наведемо для прикладу вірш «Кам'яний гість» (الضيف الثقيل), із розділу متفرقات – коротеньких римованок «на злобу дня»:

«Щось ти, гостю, надовго в мене затримався.
Тобі вже мабуть час додому йти!
Хай вбереже вас Аллах від цієї набридливості,
Коли до вас завітав посидіти кам'яний гість.

"أطلتَ بجائني يا ضيف فارحلُ

لحاك الله من ضيف ثقيل

مضى لك مذ نزلت على قرن

... Він бовваніє поруч немов уже цілих сто літ.
Мій гостю,
Коли ти мене вже своєю відсутністю благос-
ловиш?»¹

متى يا ضيف تؤذن بالرحيل؟"
[Аль-Ід 2010, 464].

Вірш належить до ранньої творчості поета – написаний 1930 року з нагоди сторіччя від початку французької окупації Алжиру. При відтворенні деяких бейтів українською мовою довелося вдатися до перекладацької трансформації – арабське الضيف الثقيل (важкий гість) літературно можна перекласти як «кам'яний гість». Це алюзія на однойменну п'єсу О. Пушкіна про Дон Жуана, назва якої, як відомо, стала крилатим виразом, зазнавши щоправда деяких змін у відтінках змісту. Кам'яний гість – людина, яка вже набридла своєю присутністю, але ніяк не розуміє, що їй вже час іти. Натяків і підказок гість не сприймає, а виставити його геть – неввічливо... Дещо інша інтерпретація الضيف الثقيل – просто «непрощений гість». Втім, незалежно від нюансів перекладу, лейтмотив вірша залишається незмінним. Проте некоректно зводити творчість Мухаммада аль-Іда лише до критики зовнішньополітичного курсу Франції. Хоча цей мотив прослідковується у більшій частині авторського доробку, він не єдиний. Наведемо декілька віршів на соціальну тематику з розділу «мутафаррікат». Перший називається «Горе старцям» (ويح الشيخوخ) і порушує «кадрові» питання:

من تحت حكومهم الثقيل الباهض

"أبت البلادُ على الشيخوخ رزوحها

ويح (الشيخوخ) من الشباب الناهض"

نهض الشباب مطالبا بحقوقه

[там само, 466]

«Не хоче країна більше старців кволих

Їх панування нам занадто дорого коштує.

Прокинулась молодь і за свої права починає боротися.

Горе старцям! Дорогу поколінню молодому й новому!»

Інший вірш з цього ж розділу, سحر البيان, присвячений... слову. Так назва і перекладається: «Магія слова».

«Це –

араби,

Для них найвагоміше –

слово.

"هم العرب الفصاح لهم بيان

مبين ليس فيه أقلّ وصمه

مقيم اللسن فظلمهم بيانا

¹ Тут і далі переклад Рибалкіна С.

Не лише тішить вухо воно
своєю приємною формою.
З язика зривається
слово
щоб постати у поезії
образом,
Магією,
яка здатна зрушити гори».

وشعراء، منة منه ورحمه

وإن من البيان لنا لسحرا

وإن من القريض لنا لحكمة"

[там само, 468]

У арабській поетичній традиції помітні дві протилежні тенденції: тяжіння до форми, яка визначає зміст (як приклад – класична касида, з ustalеним і чітко прописаним набором літературних штампів) [Фильштинский 1975] і, відповідно, тяжіння до змісту, що передбачає вибір форми для найбільш вдалого втілення думки. Мухаммад аль-Ід Аль-Халіфа у своєму творі намагається дотримуватися балансу між традицією та новаторством. Цей баланс обґрунтований у першу чергу цілями, які визначає поет. Так, коли автор хоче підкреслити зв'язок поколінь, підкріпити власні судження посиланнями на традицію абощо, Мухаммад аль-Ід надає перевагу класичній формі касиди. Коли ж мета потребує більш нових засобів її реалізації, поет вмільо використовує сучасні надбання світової літератури, демонструючи майстерне володіння зокрема таким жанром, як вільний вірш. Утім, незалежно від тематики і періоду написання того чи іншого бейта, усім поетовим творам властиве захоплення застарілою лексикою при одночасному змалюванні цілком новітніх реалій. Мухаммад аль-Ід намагається пристосувати й закони арудоду, науки віршування, розробленої ще доісламськими поетами, до цілей сьогодення. Так, низку віршів у дивані поета хоч і написано арудом, що не дозволяє відносити дані твори до «вільного вірша» (الشعر الحر). Але це вже не традиційна касида, адже при збереженні римунвання порушується змістова цілісність твору – як відомо, касида має складатися з певних елементів (насіб, васф тощо) [там само]. Наведемо поезію «Місяць посту» (شهر الصوم) з розділу الإخوانيات («поезія братерства»):

فأرجأونا مُردانة بطلوعه
به الروح في قلب الرسول ورؤعه
فقد تختم الأنفاس قبل رجوعه"

"لقد لاح شهر الصوم باليمين طالعا
تذكر به القرآن ينزل نافتنا
وقم فاعتنمه للإنبابة فرصة

[Аль-Ід 2010, 377]

«Настав час місяця Посту,
Що з'являється звідки заходить
сонце.

Коран – те, що надихає душу Пророка.
Підведись і очисти себе перед Богом,

Собою Піст освячує усе навко-
ло –
Час цитувати Коран уголос.

Це – шанс, який даровано тобі під час
Посту,
Скористайся ним, поверни собі в ду-
шу спокій».

Інший твір, «З народом» (مع الشعب), Мухаммад аль-Ід відносить до категорії اللزوميات («лузуміятів» – стилізації під вірші аль-Ма'аррі). Поема також написана кафією (римуванням) на літеру «мім». Але й це не класична касида: у творі відсутня типова для даної жанрової форми композиція. Рядки поеми «З народом» було опубліковано 1936 року у газеті «Аль-Басаір». У цей час Асоціація алжирських улемів-реформаторів, чії ідеї розділяв і Мухаммад аль-Ід Аль Халіфа [Аль-Джабірі 2005, 261–263], починає активну діяльність серед народу, тому поет у своєму вірші апелює до свідомості співвітчизників, вказуючи на важливість консолідації і співвітчизників, вказуючи на важливість консолідації і об'єднання зусиль у такий важливий для країни момент:

أولا فإنك عضو منه منحسم
وانت عنه شئتيت الرأي منقسم
إن كنت بالرحل الشعبي تتسم
كالماء فيه وجوه الناس ترتسم
ويسمع القرح فيهم وهو بيتسم!

قف حيث شعبك مهما كان موقفه
تقول أضحى شئتيت الرأي منقسما
فكن مع الشعب في قول وفي عمل
ولا يرفك شفيف الذات مانعها
أعدى عدى القوم من يُغزى لهم نسبا

[Аль-Ід 2010, 336]

«Стій там де твій народ,
Якою б не була народу позиція.
По-перше, ти член його,
І від цього нікуди не дітися.
Ти говориш: «Та я ж – індивідуум!»
Та неможливі індивідууми без суспільства.
І хоча у кожного думка може різнитися,
Будь із народом!

Словом і ділом відстоюй народу принципи!
Якщо ти належиш до певного колективу,
Ти – море безмежне, мереживо із краплинок.
Море з облич, кожне з яких – окрема картина.

А найгірший ворог для нації, безсумнівно,
Хто загрожує забрати в нас самобутність,
Хто посміхаючись тобі в обличчя привітно,
Непомітно й байдуже забуває власне коріння».

Творчість Мухаммада аль-Іда Аль Халіфі була предметом досліджень арабських та французьких літературознавців, зокрема Мухаммада Салеха аль-Джабірі, Ашура Шорфі, Абдель Хаміда ібн Баддіса, Саадалли Абу ль-Касема [Абу ль-Касем 2005] та ін. У пострадянській та вітчизняній критиці не існує, на жаль, ані перекладів Мухаммада аль-Іда, ані статей присвячених його творчості. Побічно поета згадує російський африканіст, літературознавець С. Прожогіна [Прожогіна 1987, 7], але й у неї творчість Мухаммада аль-Іда розглянуто лише у загальному контексті дослідження.

На нашу думку, доробок «еміра алжирських поетів», як називають услід за ібн Баддісом Мухаммада аль-Іда Аль Халіфу арабські літературознавці, потребує більш ґрунтовного вивчення, адже його творчістю представлений всебічний зріз політичного, суспільного та культурного життя алжирського суспільства ХХ ст. Аналіз дивану Мухаммада аль-Іда у загальному контексті окресленого періоду (починаючи з 30-х рр. ХХ ст.) дозволяє говорити про безперервний процес еволюції використання технічних засобів вираження у творах. Якщо попередники аль-Іда надавали перевагу традиційній формі арабської касиди, а поети більш пізнього періоду змістили пріоритети на вільний вірш (*vers libre*), то творчість Мухаммада аль-Іда Аль Халіфі продовжувала бути зв'язною ланкою між традицією та новаторством у новітній поезії Алжиру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Un doyen de la littérature algérienne // La dîrkche de Kabylie. – 12 Mars 2007. Lien: <http://www.depechedekabylie.com/cuture/36737-doyen-litterature-algerienne.html> , Абу ль-Касем 2005. – ص. 765 – دار الغرب الإسلامي. *أبو القاسم سعد الله. الأدب العربي. دار الغرب الإسلامي. 2005.* – الجابري محمد صالح. *الأدب الجزائري المعاصر. دار الجيل للطبع والنشر والتوزيع.* - بيروت، 2005. Прожогіна С.В. Современная литература Алжира: Учеб. пособие для филол. спец. вузов. – М.: Высш. Шк., 1987. – 88 с., Рибалкін С. Поезія Муфді Закарії в боротьбі за самоідентифікацію алжирського народу // Східний світ №1, К.: 2013., Фильштинский И.М. Арабская поэзия средних веков. – М., 1975. – 767 с.

Стаття надійшла до редакції 17.10.13

Рибалкін С.В., асп.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО В ПОЕЗІЇ МУХАММАДА АЛЬ-ІДА АЛЬ ХАЛІФЫ

В статтє рассматривается творчество алжирского поэта ХХ ст. Мухаммада аль-Ида Аль Халифы (1904–1979). На примере авторских переводов были проанализированы характерные особенности поэзии Мухаммада аль-Ида, в частности связь между элементами традиции и новаторства в его стихах.

Ключевые слова: Ассоциация улемов, касыда, литература Алжира ХХ ст., Мухаммад аль-Ид Аль Халифа, традиционные арабские жанровые формы.

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN THE POETRY OF MUHAMMAD AL-EID AL KHALIFA

The article deals with the poetry of Algerian writer Muhammad al-Eid Al Khalifa (1904–1979) and studies in particular the correlation between traditional and innovative elements in the Muhammad al-Eid's poetry. The analysis of common features is based on the author's authentic translations of the poet's anthology.

Key words: *Association of Algerian Muslim Ulema, qasyda, literature of the 20th century in Algeria, Muhammad al-Eid Al Khalifa, traditional Arabic genre forms.*

УДК821.161.2-21М.Старицький

Рибчак І., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОБРАЗ МАРУСИ БОГУСЛАВКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ НА ПРИКЛАДІ «ДУМИ ПРО МАРУСЮ БОГУСЛАВКУ» ТА ОДНОІМЕННОЇ ДРАМИ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО

У статті аналізується образ героїні «Думи про Марусю Богуславку» та одноіменної драми Михайла Старицького. Розглянуто відмінність драми від думи. На основі представлених образів наведено новаторство та переосмислення образу Марусі Богуславки Михайлом Старицьким у його драмі. Проаналізовано переживання жінки середньовічної доби, що відірвана від своєї країни, але не втратила почуття патріотизму.

Ключові слова: *образ, Маруся Богуславка, батьківщина, патріотизм, драма, переосмислення.*

Маруся Богуславка – жінка-визволительниця, образ національного патріотизму та героїзму. Чи справді була така особа? Суперечки науковців щодо цього питання не вирішені й сьогодні.

Валерій Дружбинський у статті «Колиска моя, любий Богуславе...»¹ зазначає, що Богуслав разом з іншими київськими землями 1385 року був переданий Польщі й, перебуваючи на південних кордонах Речі Посполитої, неодноразово піддавався нападам турків і татар, в один із таких набігів Маруся потрапила в полон.

¹ Дружбинський В. «Колиска моя, любий Богуславе...» // Дзеркало тижня. – № 30 (505) 31. – 2004. – 6 липня.